

פתיחת שגרירות אזרבייג'ן בישראל: הצעד הנכון לחיזוק היחסים

גליה לינדנשטראוס | 30 בנובמבר, 2022 | גיליון 1665

החלטת אזרבייג'ן ב-26 בנובמבר לפתוח שגרירות בישראל מתקנת חוסר סימטריה שהתקיימה ביחסים בין המדינות - בעוד לישראל הייתה שגרירות בבאקו כבר מאז 1993, לא הייתה לבאקו שגרירות בישראל. זאת על אף מערכת היחסים הקרובה בין המדינות. את פתיחת השגרירות ניתן להבין על רקע תוצאות מלחמת נגורנו-קרבאך השנייה, שהתחוללה ב-2020, הסכמי אברהם וכן המתיחות הגוברת בין איראן ואזרבייג'ן. היחסים בין ישראל ואזרבייג'ן עמדו במבחנים רבים, כולל התדרדרות היחסים בין ישראל וטורקיה, שהינה בעלת ברית מרכזית של אזרבייג'ן. למרות זאת ועל אף האופי החילוני של אזרבייג'ן, אין לראות את יחסי ירושלים-באקו במנותק מהיחסים של ישראל עם יתר העולם המוסלמי. בשל כך, גם בבאקו רגישים להתפתחויות בזירה הפלסטינית ולצד פתיחת השגרירות בישראל הוחלט על פתיחת נציגות ברמאללה.

ב-26 בנובמבר אישר נשיא אזרבייג'ן, אילהם אלייב, את החלטת הפרלמנט מה-18 לנובמבר לפתוח שגרירות בישראל. החלטה זו של אזרבייג'ן מתקנת מצב שלמרות היחסים הקרובים בין ישראל ואזרבייג'ן ועל אף קיום שגרירות ישראלית באזרבייג'ן מאז 1993, לא הייתה לבאקו שגרירות בישראל. יצוין כי לצד ההחלטה של אזרבייג'ן לפתוח שגרירות בישראל הוחלט בבאקו לפתוח במקביל גם נציגות של אזרבייג'ן ברמאללה.

ניתן למנות שלוש סיבות להחלטה של באקו:

הראשונה היא הניצחון של אזרבייג'ן במלחמת נגורנו-קרבאך השנייה נגד ארמניה ב-2020. במהלך המלחמה ועל פי הסיכומים שהביאו לסיימה שיחררה אזרבייג'ן שבעה מחוזות סמוכים לנגורנו-קרבאך שהיו בשליטה ארמנית מאז מלחמת נגורנו-קרבאך הראשונה, וכן קיבלה שליטה על חלקים מהחבל. אם בעבר היה בבאקו חשש שפתיחת שגרירות בישראל תעורר ביקורת בקרב ערבים ומוסלמים ותביא להצבעות נגד אזרבייג'ן בפורומים בינלאומיים, הרי שבמלחמת נגורנו-קרבאך השנייה השיגה באקו ניצחון מוחץ ולכן היא נזקקת פחות לתמיכה בזירה המדינית. יש לציין בהקשר זה שארמניה עצמה פתחה שגרירות בישראל ב-2020.

מניע חשוב נוסף הוא החתימה על הסכמי אברהם והנורמליזציה ביחסים בין טורקיה וישראל באוגוסט האחרון. התפתחויות אלה עושות קשרים דיפלומטיים מלאים בין מדינה מוסלמית

לישראל שגרתיים הרבה יותר מאשר קודם לכן. כיום, יותר מתריסר מדינות מוסלמיות מקיימות עם ישראל יחסים דיפלומטיים מלאים, חלקם בפרופיל פומבי גבוה. בהקשר של מדינות המפרץ הערביות, לאזרבייג'ן אף יש יחסים קרובים עם איחוד האמירויות.

וברקע, כשמדובר בסיבה נוספת להחלטה לפתוח שגרירות בישראל, קיימת המתיחות הגוברת בין אזרבייג'ן לאיראן. בשלושת העשורים האחרונים, בגלל קיומה של אוכלוסייה אזרית משמעותית באיראן (בין 15 ל-20 אחוזים מאוכלוסיית המדינה על פי הערכות שונות), וכן החשש באיראן משאיפות בדלניות בקרב המיעוט האזרי, תמכה טהראן בארמניה בסכסוך בינה לבין אזרבייג'ן, אף כי רשמית הצהירה על ניטראליות. זאת ועוד, איראן תומכת בחשאי בארגון 'גדודי חוסיניון' המתנגדים למשטר הקיים בבאקו, אף שהיא מקפידה לקיים יחסים הדוקים גם עם המשטר. טהראן מצידה רואה באופן שלילי את שיתוף הפעולה של באקו עם ירושלים ועם אושנגטון ונתנה לכך ביטוי מוצהר, מפורש וברור.

בראית איראן, היחסים המתהדקים בין ישראל לאזרבייג'ן מספקים לישראל הזדמנות להעמיק את נוכחותה והשפעתה בתחומי הביטחון והמודיעין, לרבות שימוש בשטחה של אזרבייג'ן לפעילות ישראלית נגד יעדים באיראן. למעשה, תוצאות מלחמת נגורנו-קרבאך השנייה החריפו את המתיחות בין איראן לאזרבייג'ן משום שהאריכו את הגבול המשותף ביניהן. גם לבאקו יש השגות לגבי המדיניות האיראנית. בפרט עקב פתיחת הקונסוליה האיראנית באוקטובר השנה בעיר קפאן, אשר ממוקמת במחוז הדרומי ביותר של ארמניה. מיקום הקונסוליה החדשה נתפס כבעייתי כיוון שמדובר באזור שאזרבייג'ן שואפת להגיע עם ארמניה להסכם שלפיו יעבור בו מסדרון תחבורתי מאזרבייג'ן, 'מסדרון זנזזור', למובלעת של נחצי'באן, אשר הינה חלק מאזרבייג'ן. בנוסף, התרגיל הצבאי שערכה איראן לאחרונה בגבול עם אזרבייג'ן נתפס כמשדר מסר מאיים כלפי באקו. תרגיל זה מתווסף לזה שנערך בשנה שעברה, שהיה הפעם הראשונה מאז עצמאות אזרבייג'ן שאיראן ערכה תרגיל בגבול בין המדינות. בנובמבר אף נתפסה באזרבייג'ן רשת ריגול איראנית. זאת לאחר שבעבר כבר היו מקרים דומים של חתרנות איראנית, כמו גם ניסיון לפגוע בגורמים ישראלים ויהודים במדינה. אלא שלמרות כל פעולות חתרניות אלו, לא הצליחה טהראן למנוע את שיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל ואזרבייג'ן ואת פתיחת השגרירות של אזרבייג'ן בישראל.

לאורך השנים, המרכיבים הבולטים במערכת היחסים בין ישראל ואזרבייג'ן היו יבוא הנפט מאזרבייג'ן (כ-40 אחוזים מיבוא הנפט לישראל) ויצוא של התעשיות הביטחוניות של ישראל לאזרבייג'ן, כמו גם שיתוף הפעולה המודיעיני בין המדינות. בעת האחרונה ובעקבות המלחמה באוקראינה, נוסף יצוא תבואה מאזרבייג'ן לישראל, כמו גם מעורבות של חברה ישראלית במתקן התפלת מים בים הכספי. מעבר לכך, לפני פרוץ מגפת הקורונה כ-50,000 תיירים ישראלים נסעו בשנה לאזרבייג'ן ובאקו מקווה שהיקף תיירות זה אך יגדל. יש לציין, כשכצעד מקדים לפתיחת השגרירות של אזרבייג'ן בישראל פתחה באקו ב-2021 משרד סחר בישראל, כך שיש כוונה גם להרחיב את שיתוף הפעולה הכלכלי בין המדינות. ב-2020 היה היקף הסחר

האזרחי בין המדינות (ללא נפט) כ-200 מיליון דולר. אזרבייג'ן אף מתגאה שבתחומה קיימת אחת הקהילות היהודיות הגדולות כיום במדינה מוסלמית, אם כי היא עדיין קטנה יחסית ביחס לקהילות יהודיות במדינות מחוץ לעולם המוסלמי (הערכות נעות בין 15 ל-30 אלף איש). באקו אף מתגאה בכך שלאורך השנים שררה סובלנות דתית במדינה. גם קהילת יוצאי אזרבייג'ן בישראל, שמוערך שהיא כוללת כ-50,000-70,000 נפש, הינה גשר חשוב בין המדינות.

ליחסים עם אזרבייג'ן יש משמעות גם בהקשר של יחסי ישראל-טורקיה. ארצות הברית לאורך השנים אף עודדה את שלושת המדינות לשתף פעולה, ובין היתר יצוא הנפט מאזרבייג'ן לישראל עובר דרך טורקיה. העובדה שהן אנקרה והן ירושלים נתפסות כבעלות ברית מרכזיות של באקו וההצלחה של אזרבייג'ן במלחמת נגורנו-קרבאך השנייה נזקפת בין היתר לסיוע משתי מדינות אלו, היו בין הגורמים להתחממות היחסים בין טורקיה לישראל בשנה האחרונה. נשיא אזרבייג'ן, אילהם אלייב, ניסה לתווך בין ירושלים ואנקרה על מנת שאלו ינרמלו את היחסים אחרי המשבר ביניהן ב-2018. יש לציין שלמרות המתיחות בעשור האחרון בין ישראל וטורקיה, באקו לא ציננה את יחסיה עם ישראל - להיפך, היחסים בין המדינות העמיקו. עם זאת, במשולש היחסים ישראל-טורקיה-אזרבייג'ן יש גם פוטנציאל לתחרות: התעשיות הביטחוניות הישראליות והטורקיות מתחרות ביניהן, והתחרות רק עשויה להחריף ככל שטורקיה תתקדם עוד בפיתוחים של התעשייה הביטחונית שלה.

יודגש שהתמיכה ביחסים בין ישראל ואזרבייג'ן חוצת מפלגות בישראל. בנימין נתניהו, שצפוי להיכנס בקרוב לתפקיד ראש הממשלה, ביקר פעמיים באזרבייג'ן כאשר כיהן כראש ממשלה - ב-1997 וב-2016. במיוחד זכור ביקורו ב-2016, שבמהלכו אמר הנשיא אלייב כי אזרבייג'ן רכשה מישראל עד אז מערכות צבאיות בהיקף של חמישה מיליארד דולר. בביקור זה אמר נתניהו, כי רואים שינוי בחלקים רבים בעולם המוסלמי ובפרט במדינות ערב, "אך אם רוצים לראות מה העתיד יכול להיות, צריך לבוא לאזרבייג'ן ולראות את החברות והשותפות בין ישראל לאזרבייג'ן. דברים אלה נקשרים לכך שפתיחת שגרירות אזרבייג'ן בישראל הוחלטה גם כחלק מהשלכות הסכמי אברהם.

אזרבייג'ן הייתה שותפה חשובה לישראל בעשורים האחרונים הן מבחינת היותה ספקית אנרגיה אמינה והן מבחינה ביטחונית. פתיחת השגרירות בישראל הינה צעד מבורך מבחינת ירושלים, המשקף את הפוטנציאל בהרחבת היחסים לתחומים נוספים. יחד עם זאת, אזרבייג'ן, כמו מדינות אחרות בעלות רוב מוסלמי, רגישה לנושא הפלסטיני ולכן אין זה פלא שהצעד מול ירושלים לווה גם בצעד מול רמאללה. גם לטורקיה חשיבות בהקשר של פיתוח היחסים בין באקו וירושלים והתפתחויות ביחסים בין אנקרה וירושלים עשויות להשפיע על קבלת ההחלטות בבאקו, אף שכפי שניתן היה לראות בעשור האחרון, הן אינן בעלות השפעה מכרעת. משום כך, על אף שליחסים בין ירושלים ובאקו יש חוזקות משל עצמן, ועל אף האופי החילוני של אזרבייג'ן, אין לראותם במנותק מהיחסים של ישראל עם יתר העולם המוסלמי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט